

Riksbankens självständighet måste ifrågasättas

Bo Rothstein

Publicerad i Dagens Industri 25 september 2023

Sommaren 1957 befinner sig Gunnar Sträng (legendarisk socialdemokratisk finansminister 1955 - 1976) i sitt sommarhus i Halland. Han står på en stege och målar fönster och lyssnar samtidigt på radionyheter. Enligt en [mycket trovärdig källa](#) blir han så upprörd av vad han får höra att han "sånär föll av stegen". Riksbanken hade oväntat och utan att samråda med regering gjort en kraftig höjning av styrräntan som innebar ett tydligt brott mot den lågräntepolitik som dittills hade kännetecknat 1950-talets ekonomiska politik. En rasande Gunnar Sträng tog sig så fort det bara gick till Riksbanken i Stockholm. Hans utskällning av riksbankschefen lär har varit formidabel, innehållandes formuleringar som [än idag inte lämpar sig för tryck](#).

"[Räntekuppen](#)" som denna episod kom att kallas illustrerar ett förhållande som inte längre existerar. Sedan slutet på 1990-talet har Sveriges Riksbank liksom centralbankerna i väldigt många andra länder fått ett lagstadgat oberoende. Den inom nationalekonomin utarbetade teorin för detta bygger på att regeringar har en tendens att agera kortsiktigt och opportunistiskt genom att till exempel inför val driva en politik som spär på inflationen vilket långsiktigt har negativa effekter på ekonomin. Därför bör ansvaret för penningpolitiken överlåtas till ekonomiska experter som inte skall vara mottagliga för politiska påtryckningar. I en [stor mängd nationalekonomiska studier](#) har man ansett sig kunna visa att detta samband mellan centralbankers oberoende och låg inflation också [existerar empiriskt](#) när man jämfört länder. Principen om centralbankers oberoende har därför närmast fått ställning som en dogm inom ekonomisk forskning och ekonomisk politik. Problemet är att dessa studier vilar på vad jag menar är en rättslig illusion.

Inflation kan mätas, men hur mäter man självständigheten hos en myndighet? Huvudsakligen har denna mätts genom att man gjort index över hur väl lagstiftningen i respektive land garanterar riksbankernas oberoende ställning. Antagandet har varit att desto starkare och tydligare lagar som ger riksbanker rättslig självständighet, desto större faktiskt självständighet existerar. Detta antagande vilar på vad som har kommit att benämnas "[det legalistiska misstaget](#)". Detta problem är mycket tydligt inom det forskningsområde som jag själv sysslat mest med, nämligen hur man skall komma till rätta med systematisk korruption, kan man konstatera att många av världens mest korrupta länder har synnerligen strikta lagar mot korruption och också lagar som skall garantera deras anti-korruptionsmyndigheters

självständighet. Detta ger i realiteten ingen effekt alls. Ett exempel är Uganda, ett av världens mest korrupta länder, som enligt en [bedömning som gjordes av SIDA](#) för ett antal år sedan har närmast perfekta lagar mot korruption. Effekten av formellt oberoende anti-korruptionsmyndigheter, något som till exempel EU tvingat nya medlemsstater att införa och som många internationella biståndsorganisationer kräver av utvecklingsländer, [är i stort sett lika med noll](#). En majoritet av jordens länder är drabbade av olika former av politiskt maktmissbruk och systemisk korruption. Att tro att regeringar i dessa länder skulle ta hänsyn till vad som står i deras lagar när det gäller det reella oberoende av deras riksbank är naivt bortom det rimliga gräns. Men man behöver inte alls gå till utvecklingsländerna för att kunna konstatera denna problematik. Den formellt oberoende centralbanken i Polen förefaller nu göra [allt den kan](#) för att [gynna den sittande](#) regeringens möjligheter till omval. En nyligen utgiven rapport från Europeiska centralbanken visar att det inte är ovanligt att även centralbanker med ett starkt rättsligt oberoende [utsätts för påtryckningar från sina regeringar](#).

Tilläggas kan att inflationen (under juni månad) hos de länder som har infört Euron [varierade mellan en och elva procent!](#) Detta är alltså länder som alla saknar en egen riksbank utan vars penningpolitik styrs av den utomordentligt oberoende Europeiska centralbanken. En sådan enorm variation måste betyda att det är andra faktorer än centralbankens oberoende som förklarar graden av inflation.

Inom två andra områden har det också etablerats en norm om vikten av självständiga myndigheter. En oberoende valadministrationen är tänkt att säkra fria och rättvisa val och en oberoende riksrevision för att granska hur effektivt de offentliga resurserna används. I båda fallen visar [omfattande empiriska studier](#) att [det inte är det rättsliga oberoendet](#) som ger resultat. I stället är det graden av professionalism i organisationerna förstått som en kombination av hög sakkunskap och meritokrati. Vad gäller revisionen har också [viljan att brett kommunicera resultaten](#) från granskningarna betydelse, men alltså inte det formella oberoendet. Rättsligt garanterad självständighet för myndigheter av detta slag är uppenbart svårt överskattat. För svensk del kan konstateras att vi under tiden innan Riksbanken fick sin nuvarande lagstadgade självständighet [haft långa perioder med både hög och låg inflation](#). I utredningen som föregick den nuvarande ordningen motiverade man självständigheten med att Riksbankens ansvarsområde ”[inte innefattar några svårare politiska avvägningar av t.ex. fördelningspolitisk karaktär.](#)” Eftersom Riksbankens nuvarande politik har synnerligen omfattande fördelningspolitiska konsekvenser är det hög tid att ifrågasätta den nuvarande ordningen vilken dessvärre bygger på ett empiriskt illusionsnummer.